

Na temelju članka 5. Zakona o službenom glasilu Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 1/97), a s ciljem stvaranja uvjeta za realiziranje, praćenje i evaluaciju Dokumenta "Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini", Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine

objavljuje

da je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 46. sjednici, održanoj 8. svibnja 2008. god., razmotrilo i usvojilo Dokument "Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini", u tekstu kako dalje slijedi.

POLITIKA U OBLASTI INVALIDNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Ova Politika u oblasti invalidnosti je pripremljena kroz projekt "Podrška razvoju politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini", u organizaciji Ravnateljstva za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, Ministarstva rada i socijalne politike Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstva zdravlja i socijalne skrbi Republike Srpske i Neovisnog ureda za humanitarna pitanja, koji je podržala Republika Finska. U izradi su sudjelovale osobe sa invaliditetom, savezi i udruge osoba sa invaliditetom, vladine institucije, nevladine organizacije, uslužne djelatnosti i privatni sektor.

Uvod

Univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba sa invaliditetom, kao i druge konvencije i međunarodni dokumenti, polaze od temeljnoga načela da svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava koja proizlaze iz dostojanstva ljudskog bića.

Ustav Bosne i Hercegovine, ustavi entiteta Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te Statut Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, garantiraju najvišu razinu međunarodno priznatih ljudskih prava. Bosna i Hercegovina se Ustavom obvezala kako će osigurati za sve građane jednakopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije na bilo kojoj osnovi, pa i na osnovi invalidnosti.

Međutim, za osobe sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini i dalje su poglavito nedostupna ljudska prava koja se garantiraju međunarodnim dokumentima i Ustavom Bosne i Hercegovine, a koja su definirana i u Standardnim pravilima za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom, koje je 2003. godine usvojilo Vijeće ministara.

Procjenjuje se da čak 10% stanovnika Bosne i Hercegovine ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emotivne oblike invalidnosti, a 30% ukupnog stanovništva je posredno ili neposredno pogođeno posljedicama fenomena invalidnosti. Pri tome, većina ovih osoba je i dalje izložena izolaciji i nepotrebnoj patnji zbog stereotipa i staromodnih praksi. Siromaštvo i neuposlenost najviše pogađa osobe sa invaliditetom, a i oni koji imaju uposlenje najčešće su na minimalnim primanjima. Gotovo dvije trećine od ukupnog broja odraslih osoba sa invaliditetom žive blizu ili ispod zvanične crte siromaštva. Značajne društvene, obrazovne, ekonomske, fizičke i transportne barijere sprečavaju većinu osoba sa invaliditetom u uživanju svojih temeljnih prava. Ova situacija nije samo moralno neprihvatljiva, već uvelike ima negativan utjecaj i na ekonomiju zemlje i na kvalitetu života svake osobe sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Pristup na kojemu se temelje zahtjevi osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini za promjenu odnosa u društvu o pitanjima invalidnosti, baziran je na sljedećim općeprihvaćenim vrijednostima.

Demokracija i ljudska prava su utemeljeni na načelu kako je pravo na život svakog čovjeka neotuđivo i nepovredivo, te kako su sve osobe rođene jednake i imaju neotuđiva prava, kao što su život, sloboda i pravo na sreću. Osobe sa invaliditetom imaju apsolutno pravo i odgovornost u potpunosti i jednako sudjelovati u društvu i poboljšati kvalitetu svoga života onako kako oni to odaberu. Vlade, privatni sektor, nevladine organizacije i svi pojedinci trebaju sudjelovati u realiziranju obećanja utkanih u temeljna načela demokracije, jednakosti i ljudskih prava - kako bi se svim osobama sa invaliditetom omogućio neovisan život, produktivnost i uključenost u sve oblike privatnog i javnog života.

Punopravno članstvo Bosne i Hercegovine u Europskoj uniji je zajednički cilj kojemu teže država Bosna i Hercegovina, njezini entiteti Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, te Distrikt Brčko. Pridruživanjem Europskoj uniji Bosna i Hercegovina ima obvezu uskladiti sve sustave, kao i socijalnu sigurnost, s europskim standardima. Ovim su ciljevima determinirane izmjene i usklađivanje postojećih zakonodavstava u oblasti socijalne skrbi, a time i zakona koji se odnose na invaliditet.

Socijalna uključenost je jedan od kamena temeljaca socioekonomskog razvoja, strategije i politike Europske unije. Istodobno, socijalno isključene osobe su jedan od najznačajnijih problema u Bosni i Hercegovini. U Bosni i Hercegovini je 50,32% stanovništva socijalno isključeno po nekoj osnovi, a pretpostavlja se da je broj socijalno isključenih osoba sa invaliditetom mnogo veći, pa je socijalna uključenost temeljni politički cilj Bosne i Hercegovine, a definiranje prioriteta za socijalno uključivanje bitan mehanizam pristupanja Europskoj uniji, njezinim standardima, iskustvima i praksi. Zato je politika invalidnosti temeljna smjernica za jačanje socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Ova Politika u oblasti invalidnosti je utemeljena na sljedećim načelima: ljudska prava, jačanje sociokulturalnih kapaciteta i institucija, jačanje lokalnih zajednica, uključivanje osoba sa invaliditetom, jednakopravnost spolova,

socijalna uključenost, međusektorska suradnja, politika mješovite zaštite i dostupnost informacijama svim osobama sa invaliditetom.

Cilj ove Politike Bosne i Hercegovine, njezinih entiteta Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te Distrikta Brčko, je omogućiti svim osobama sa invaliditetom dostizanje najviše kvalitete životnoga potencijala, poštovanja i digniteta, neovisnosti, produktivnosti i jednakog sudjelovanja u društvu u najproduktivnijem i što pristupačnijem okruženju. Zakone, podzakonska akta i programe koji omogućuju osobama sa invaliditetom ispunjavanje ovih ciljeve trebaju inicirati, financirati i provoditi vladine institucije, privatni i nevladin sektor i pojedinci.

Ocjena postojećeg stanja

Zakonski propisi koji reguliraju oblasti upošljavanja, rada, socijalne i dječje skrbi, naobrazbe, boračko-invalidske skrbi, mirovinsko-invalidskog osiguranja, zdravstvene skrbi, prostornog uređenja i građenja, kao i organiziranja i udruživanja, nedostavno uključuju pitanja osoba sa invaliditetom, te su međusobno neusklađeni, što ima za posljedicu drukčijeg tretiranja istog problem i stvaranje osnove za nejednakopravan status i diskriminaciju osobe sa invaliditetom.

Uzrok invalidnosti, mjesto boravka i odsustvo ujednačenih kriterija prema kojima se ostvaruju prava rezultirali su neujednačenošću prava osoba sa invaliditetom. Diskriminacija osoba sa invaliditetom je česta u svakodnevnom životu, bez obzira na postojanje pojedinih zakona koji zabranjuju diskriminaciju temeljem invalidnosti. Najilustrativniji primjer diskriminacije je što su novčane naknade temeljem invalidnosti za isti stupanj i vrstu invalidnosti u rasponu od 41 KM do 1700 KM.

Procjena stupnja invalidnosti u Bosni i Hercegovini se vrši neujednačeno i samo na temelju medicinskog modela, bez primjene Međunarodne klasifikacije funkcioniranja Svjetske zdravstvene organizacije.

Evidencija i podaci o osobama sa invaliditetom ne vode se prema jedinstvenim standardima i nepotpuni su, što onemogućuje njihovo učinkovito korištenje i raščlambu. U Bosni i Hercegovini su kroz različite projekte organizirana istraživanja na manjem uzorku osoba sa invaliditetom, ukazujući na loš položaj i status osoba sa invaliditetom u društvu. Decentraliziranost zdravstvenog osiguranja i zdravstvene skrbi u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i različite ekonomske moći entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kao i županija, čine da osigurane osobe ne ostvaruju jednaka prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja niti imaju jednakopravan pristup svim razinama zdravstvene skrbi i odgovarajućim zdravstvenim ustanovama.

Ostvarivanje prava na zdravstvenu skrb osoba sa invaliditetom karakteriziraju diskriminacija osoba sa invaliditetom prema uzroku invaliditeta, neodgovarajući sustav financiranja zdravstvene skrbi, neracionalna raspodjela sredstava prema razinama zdravstvene skrbi, neadekvatna organizacija i stupanj opremljenosti zdravstvenih ustanova, nepristupačnost, neadekvatna obučenost medicinskog i paramedicinskog osoblja, nedostatak kontrole kvalitete pružanja zdravstvenih usluga i kontrole trošenja, te drugi čimbenici.

Dostupnost zdravstvenim uslugama je neujednačena, kako uslugama primarne zdravstvene skrbi (ruralna i urbana sredina, razlike po entitetima i županijama), tako i specijalističkim i složenijim zdravstvenim uslugama. Osobe sa invaliditetom ne mogu ostvariti pravo na ostvarivanje zdravstvene skrbi ukoliko nisu osigurane osobe, te ne mogu biti osiguranici samo temeljem invaliditeta, zbog čega značajan broj osoba sa invaliditetom ostaje bez zdravstvenog osiguranja i skrbi, pa tako i mogućnosti korištenja usluga zdravstvene skrbi, što kao posljedicu ima daljnje ugrožavanje njihovoga zdravstvenog stanja i povećanje stupnja invalidnosti.

U Bosni i Hercegovini ne postoji na jedinstven način razvijen sustav organiziranja, financiranja i izvedbe aktivnosti koje imaju za cilj preveniranje invaliditeta i zdravstvenog prosvjećivanja. Zaštita na radu je gotovo zanemarena, što utiče na češće obolijevanje djelatnika i ukupno povećanje broja osoba sa invaliditetom.

Medicinska rehabilitacija je samo djelomično pristupačna i prilagođena osobama sa invaliditetom i u određenoj se mjeri provodi na svim razinama zdravstvene skrbi. Većina postojećih institucija za medicinsku rehabilitaciju je slabo opremljena i ima nedostavno obučeno osoblje za specifične potrebe osoba sa invaliditetom.

Osobe sa invaliditetom ostvaruju pravo na ortopedska, tiflotehnička, surdotehnička i druga pomagala temeljem podzakonskih propisa u oblasti zdravstvenoga osiguranja. U ostvarivanju prava na pomagala postoji diskriminacija prema uzroku nastanka i vrsti invaliditeta, kao i prebivalištu, gdje se pravo na isto pomagalo ostvaruje ili ne ostvaruje pod različitim uvjetima. Pomagala koja se mogu nabaviti preko fondova zdravstvenoga osiguranja su najčešće neodgovarajuća i ne prate tehnička dostignuća, a za pojedine osobe sa invaliditetom njihova nabavka preko fondova uopće nije moguća. Za nabavku pomagala udjel fondova je neujednačen i općenito nedostatan za kvalitetna pomagala, dok je osobni udjel osiguranika osoba sa invaliditetom veliki. Rokovi za korištenje pomagala su različiti, poglavito predugi ili "trajni", a negdje se definiraju prema starosnoj dobi osiguranika. Korisnici najčešće nemaju pravo izabrati proizvođača i kvalitetu pomagala, niti su im o njima dostupne informacije. Nemogućnost nabavke odgovarajućih pomagala osobe sa invaliditetom dovodi do dodatne izolacije, nemogućnosti korištenja preostalih sposobnosti, te njihovoga nejednakopravnog sudjelovanja u svim oblicima javnog i privatnog života.

Postojeći propisi nedvojbeno naglašavaju pravo svakoga djeteta na odgoj i obrazovanje pod jednakim uvjetima. Teškoće na koje nailaze djeca i mladi sa invaliditetom u ostvarivanju ovoga prava su loši prostorni i materijalni

uvjeti, arhitektonsko-urbanističke i informacijske barijere, neujednačena rasprostranjenost mreže ustanova, nedostatno osposobljen stručni kadar, predrasude, kao i neprilagođeni udžbenici, literatura i didaktička pomagala. Postoji razvijen sustav specijalnih škola u kojima se obrazuje manji broj djece i mladih sa invaliditetom, no status ovih ustanova nije riješen i najčešće nemaju uvjete za adekvatno obrazovanje. Institucije obrazovanja u većini slučajeva ne planiraju sredstva nužna za provedbu programa inkluzivnog obrazovanja za djecu i mlade sa invaliditetom. Tijekom samog procesa obrazovanja nastavnog osoblja ne postoje predmeti koji ih pripremaju za rad s djecom i mladima sa invaliditetom. Nepristupačno i neodgovarajuće obrazovanje isključuje većinu osoba sa invaliditetom, čime su njihov razvoj i osposobljavanje za život i rad umanjeni ili onemogućeni.

U uvjetima djelovanja zakonitosti tržišta rada ne postoji odgovarajuće obrazovanje i osposobljavanje osoba sa invaliditetom za određena zanimanja sukladno sposobnostima, te mogućnostima upošljavanja prema potrebama i ponudama tržišta rada. Ne postoji dostatan broj institucija za profesionalnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom, a u postojećim osnovni nedostaci su: nedefiniran cilj i mandat rada, nedostatno poznavanje procesa inkluzivnog obrazovanja i nedostatak obuke za prekvalificiranje i dokvalificiranje osoblja. Postojeći programi poticanja upošljavanja sadrže niz mjera za sufinansiranje upošljavanja, samoupošljavanja i obrazovanja neuposlenih osoba sa invaliditetom.

U politici, u oblasti upošljavanja, općenito je zastupljeno načelo nediskriminacije po bilo kojoj osnovi, pa i temeljem invaliditeta. Načela nediskriminacije i prava temeljem rada, međutim, ne primjenjuju se, jer nisu definirane mjere za promoviranje upošljavanja osoba sa invaliditetom. Ne postoji stimuliranje poslodavaca za upošljavanje osoba sa invaliditetom, niti programi za osnivanje, razvoj i rad posebnih poduzeća za upošljavanje osoba sa invaliditetom, a osobe sa invaliditetom nemaju prioritet pri upošljavanju u javnome sektoru.

U Republici Srpskoj je od 2004. god. na snazi Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i upošljavanju osoba sa invaliditetom, a u Federaciji Bosne i Hercegovine je sličan zakon u parlamentarnoj proceduri. Ovaj Zakon u Republici Srpskoj propisuje kvotno upošljavanje, samoupošljavanje i upošljavanje kroz zaštitna poduzeća i zaštitne oblike upošljavanja. Nedostatak ovoga zakona je njegova neusuglašenost sa ostalim zakonima, tako da se stimulacije i beneficije predviđene zakonom ne mogu u potpunosti koristiti u praksi. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i upošljavanju invalida je usuglašen sa ostalim zakonima kada je u pitanju oslobađanje od plaćanja carina i poreza ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 91/06). U Bosni i Hercegovini, osim Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i upošljavanje invalida Republike Srpske, ne postoje službe za podršku pri upošljavanju osoba sa invaliditetom. Postojeće stanje je dovelo do toga da su osobe sa invaliditetom isključene iz tržišta rada i stupanj njihove neuposlenosti je iznimno visok, zbog čega osobe sa invaliditetom spadaju u kategoriju stanovništva kojoj prijete rizik izrazitog siromaštva, što povećava njihovu socijalnu isključenost.

Kapacitet sustava koji garantira socijalnu sigurnost nije adekvatan potrebama i ne garantira minimum za preživljavanje, te je usko vezan za financijske mogućnosti sustava u kojemu se realizira. Ne postoji državna i entitetska politika sustava socijalne sigurnosti. Nisu usuglašeni pristupi između različitih sektora i prisutna je diskriminacija temeljem invalidnosti kada je u pitanju garantiranje socijalne sigurnosti. Financiranje mjera socijalne sigurnosti u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini je značajno ispod europskoga prosjeka i prosjeka u regiji, a izdvajanja za boračko-invalidsku skrb čine dvije trećine ukupnih socijalnih davanja. Zaštita djece sa invaliditetom i njihovih obitelji nije adekvatno riješena i ne uključuje sve aspekte dječje i druge zaštite, a posebice u Federaciji Bosne i Hercegovine. Dio prava osoba sa invaliditetom iz mirovinsko-invalidskog osiguranja je "dislociran" u sustav socijalne skrbi, čime su osobe sa invaliditetom dovedene u daleko lošiji položaj.

U socijalnoj skrbi osoba sa invaliditetom dominiraju mjere usmjerene na novčanu podršku i institucionalno zbrinjavanje, dok su službe za socijalne usluge nerazvijene, poglavito sustavno neuređene i vezane za određene projekte. U većini slučajeva, postojeći kadar i institucionalni mehanizmi su neadekvatni potrebama, skloni su stereotipima i teško se otvaraju za nove pristupe. Ova je oblast bazirana na pravima i statusima, a ne na individualnim potrebama i ima pristup utemeljen na sustavu određivanja kategorija osoba sa invaliditetom. Otkrivanje i evidentiranje osoba sa invaliditetom nisu institucionalno adekvatno uređeni tako da se za veliki broj osoba sa invaliditetom ne mogu planirati programi socijalne skrbi. Visina novčanih davanja je nedostatna za stvarne potrebe osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji. Novčana davanja za tuđu njegu i pomoć se često tretiraju kao prihod za uzdržavanje osoba sa invaliditetom, a ne kao podrška za samostalno funkcioniranje. Obitelj je temeljna i jedina služba za podršku osoba sa invaliditetom, jer društvo nije razvilo mehanizme podrške ni za obitelj ni za osobe sa invaliditetom. Osobama sa invaliditetom su ograničeno dostupna pomoćna sredstva i oprema, službe za tumačenje, njega i pomoć, asistencija, pomagala, a kako bi ih osigurali i nabavili oni sami moraju financijski značajno participirati. Alternativni oblici zbrinjavanja u zajednici nisu razvijeni, a tamo gdje ih ima ograničenih su kapaciteta i nisu dostupni svim osobama sa invaliditetom.

Zahvaljujući aktivnostima samih osoba sa invaliditetom i njihovih udruga, kao i različitim programima reforme u sustavu obrazovanja, socijalne skrbi i zdravstva, razvijaju se pilot programi službi podrške kao primjeri dobre

prakse u pojedinim sredinama; većina ovih službi podrške, u javnom i civilnom sektoru, nisu institucionalizirane, niti održive, utjecaj im je ograničen i međusobno ne surađuju.

Postojeće stanje je većinu osoba sa invaliditetom dovelo do stanja izrazitog siromaštva, dodatno opteretilo njihove obitelji, a njima onemogućilo aktivno sudjelovanje u privatnom i javnom životu i time izrazito povećalo njihovu socijalnu isključenost.

Strategije i akcijski planovi makroekonomskih politika ne uključuju pitanja invaliditeta. Nepovoljan porezni ambijent i visoka opterećenja doprinosima, porezima, taksama i drugim dažbinama i neusuglašenost poreznih zakona sa *lex specialis* utiču na opće stanje neuposlenosti i siromaštva osoba sa invaliditetom.

Državne institucije imaju djelomično obrađena pitanja invaliditeta samo u obrazovanju, socijalnoj skrbi i zdravlju, ali ni u ova tri sektora nisu tretirana sva prava i mogućnosti osoba sa invaliditetom. Ne postoje institucionalni kapaciteti za pitanja osoba sa invaliditetom niti strukture za uključivanje osoba sa invaliditetom na svim razinama. Osobe sa invaliditetom se gotovo nikako ne upošljavaju u državnim institucijama, iako se to može učiniti bez značajnijih ulaganja.

Sveobuhvatna tranzicija društva u Bosni i Hercegovini se u značajnoj mjeri odrazila i na način organiziranja i rada udruga osoba sa invaliditetom. Skoro u pravilu struktura organizacija osoba sa invaliditetom je identična organizacijskom ustroju Bosne i Hercegovine. Organizacije osoba sa invaliditetom, uz iznimku nekoliko novih organizacija, su organizirane prema vrstama ili uzroku nastanka invalidnosti. Savezi osoba sa invaliditetom imaju status organizacija od javnog interesa u Republici Srpskoj. Na lokalnoj razini financiranje organizacija osoba sa invaliditetom se osigurava djelomično kroz proračune lokalne zajednice, a većinom preko različitih projekata. Iako je pokret osoba sa invaliditetom uticao na mnoge promjene u Bosni i Hercegovini, malo toga je urađeno kada je u pitanju obrazovanje kadrova o pitanju prava i mogućnosti osoba sa invaliditetom. Institucije vlasti još uvijek nemaju razvidnu viziju budućega djelovanja u oblasti invaliditeta, a s druge strane organizacije osoba sa invaliditetom nemaju dostatno utjecaja i kapaciteta kako bi promijenili nabolje trenutačno stanje u odnosu društva prema osobama sa invaliditetom.

U redovitom sustavu obrazovanja pitanja invaliditeta se poglavito ne uključuju. Uočeno je da stručnjaci imaju samo sporadične predstave o socijalnom funkcioniranju osoba sa invaliditetom. ^esto nisu ni informirani o posljednjim dostignućima u oblasti u kojoj rade. Planovi i programi za obrazovanje stručnih kadrova, vladinog i nevladinog sektora, a koji pružaju usluge osobama sa invaliditetom, nisu usklađeni s pristupom koji se temelji na ljudskim pravima i socijalnom modelu. U nevladinom sektoru osobe sa invaliditetom nisu dostatno obučene za rad, što ima za posljedicu da su ove organizacije nemoćne promijeniti stavove sredine o osobama sa invaliditetom.

Organizacije osoba sa invaliditetom su u posljednjih deset godina pokrenule niz aktivnosti kako bi podigle svijest o osobama sa invaliditetom i njihovim pravima. Aktivnosti oko podizanja svijesti se poglavito organiziraju u urbanim područjima, dok u ruralnim ne postoji čak ni evidencija o osobama sa invaliditetom. Stigma, kao i osjećaj manje vrijednosti, te nemogućnost zadovoljavanja temeljnih potreba, negativno utiču na svijest osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji o njihovim pravima i mogućnostima. Posebice je teška situacija kada su u pitanju mentalno nedostavno razvijene osobe i osobe sa višestrukim invaliditetom. One su prepuštene brizi roditelja koji su u isto vrijeme i njihovi predstavnici i zastupnici, tako da su oni kao osobe nevidljivi u društvenoj zajednici.

Osobe sa oštećenjem sluha i vida imaju ograničen pristup informacijama u različitim komunikacijama. U državnim službama nisu uposleni znakovni tumači, dok osobe sa oštećenjem vida ni jednu informaciju ne mogu dobiti u pisanom obliku, jer se nigdje ne koriste pisari na Brajevom pismu. Mediji u Bosni i Hercegovini pitanja invaliditeta prikazuju na neprihvatljiv način, često kao tragediju ili senzaciju, održavajući time stereotipe o osobama sa invaliditetom.

U oblasti kulture i umjetnosti ne postoje posebni programi koji su namijenjeni osobama sa invaliditetom, a u redovitim programima nema adekvatne pristupačnosti objektima i informacijama. Osobe sa oštećenjem vida nemaju pristup kulturnim i umjetničkim dobrima zbog njihove neprilagođenosti i nemogućnosti korištenja Brajevoga pisma, informacije na audio tehnici ili tisak sa uvećanim slovima. U okviru rada organizacija osoba sa invaliditetom pokrenute su na lokalnoj razini inicijative o pitanju kulturnoga života osoba sa invaliditetom, ali su neznatne i dugoročno neodržive zbog nesigurnih izvora financiranja. Jedno od neotuđivih prava u izgrađenom demokratskom društvu je pravo na zadovoljavanje religijskih potreba. Religijski objekti su većinom nepristupačni, a osobe sa invaliditetom se najčešće ne prihvaćaju u religijske zajednice. Vjerski službenici nisu upoznati sa raznim vrstama invaliditeta, načinom rada sa osobama sa invaliditetom i njihovim potrebama. Postojeće stanje u najvećoj mjeri, dakle, isključuje osobe sa invaliditetom iz sudjelovanja u kulturnom, umjetničkom i religijskom životu. Pristupačnost okruženja, usluga i informiranja predstavlja preduvjet za ostvarivanje društvenih kontakata, neovisnost i uključivanje osoba sa invaliditetom u svakodnevni život. Postojeći zakonodavni okvir o prostornom uređenju i građenju djelomično doprinosi otklanjanju arhitektonskih barijera, ali se bez uvođenja načela univerzalnog dizajna i praćenja primjene zakonskih propisa adekvatno ne rješava pitanje pristupačnosti. Nisu razvijeni programi izgradnje i dodjele socijalnih stanova osobama sa invaliditetom, niti

programi prilagodbe stanovanja, što u privatnom i profesionalnom životu bitno otežava i ograničava uključivanje osoba sa invaliditetom.

Zakoni o sportu i rekreiranju se odnose diskriminacijski prema osobama sa invaliditetom, što onemogućuje njihovo sudjelovanje u sportskim rekreativnim aktivnostima, a posebice isključuje djecu i žene sa invaliditetom. Prilazi sportskim i rekreativnim terenima nisu pristupačni, a ni sportovi koji su karakteristični za osobe sa invaliditetom nisu dostatno razvijeni. Dostupna proračunska sredstva nisu dostatna za daljnji razvoj i omasovljavanje sportskih aktivnosti za osobe sa invaliditetom, a prigodom dodjele sredstava ne vodi se računa o tome da su sportovi za osobe sa invaliditetom skuplji jer zahtijevaju dodatnu tehničku opremu. Olimpijski komitet ne uključuje dostatno pitanja o paraolimpijskim sportovima u svoj program rada. Individualni entuzijazam osoba sa invaliditetom, njihovih prijatelja i roditelja nisu dostatni kako bi se sport za osobe sa invaliditetom podržavao i bio popularan.

Općeprihvaćeno stajalište je da osobe sa invaliditetom ne mogu živjeti samostalno, osnovati obitelj - posebice za žene, brinuti o sebi i obavljati svakodnevne aktivnosti. Za realiziranje intimnog i obiteljskog života osoba sa invaliditetom ne postoji sustavna podrška u Bosni i Hercegovini, što se najviše ogleda u realiziranju majčinstva. Većina osoba sa invaliditetom živi u ovisnosti o svojim roditeljima ili drugim članova obitelji, što se osobito odnosi na žene sa invaliditetom. Ne postoje programi podrške mentalno nedostavno razvijenim osobama za samostalan život. Prigodom realiziranja prava vezanih za obiteljska pitanja, zakonima nisu definirane beneficije za obitelji čiji su nositelji osobe sa invaliditetom, osim u slučaju ratnih vojnih invalida. U posljednjih dvadeset godina budi se svijest kod osoba sa invaliditetom o mogućnostima stvaranja samostalnog života, i samo jedan manji broj je ostvario svoj obiteljski život.

Deklarativno opredjeljenje da se osigura pravo uživanja ljudskih prava za osobe sa invaliditetom nema potvrdu u praksi. Na svim razinama vlasti Bosne i Hercegovine ne postoje posebice organizirane institucije za razvijanje mehanizama praćenja stanja u oblasti invalidnosti, premda su ova pitanja u odgovornosti i dužnosti države i njezinih entiteta.

Opredjeljenje, ciljevi i mjere prevazilaženja postojećeg stanja

Odlučni za promjenu postojećeg stanja u oblasti invalidnosti i promjenu položaja osoba sa invaliditetom u društvu u Bosni i Hercegovini;

S ciljem ostvarivanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva svih osoba sa invaliditetom, te njihove potpune uključenosti u društvo;

Opredijeljeni za stvaranje uvjeta za jednake mogućnosti u svim segmentima privatnog i javnog života, uklanjanje svih uzroka i oblika diskriminacije;

Osiguravajući jednakopravno sudjelovanje žena i muškaraca sa invaliditetom;

Poštujući načela Standardnih pravila Ujedinjenih naroda za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom;

Uvažavajući značaj ispunjavanja uvjeta na putu ka Europskoj uniji;

Država Bosna i Hercegovina, njezini entiteti Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, kao i Distrikt Brčko Bosne i Hercegovine, u okviru svojih ustavnih nadležnosti zalagat će se za provedbu jedinstvene Politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini.

S ciljem primjene međunarodnih standarda i harmoniziranja zakonodavstva u oblasti invalidnosti:

Ratificirati Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima osoba sa invaliditetom i druge međunarodne dokumente koji se tiču prava osoba sa invaliditetom. Uskladiti zakonodavstvo sa međunarodnim dokumentima.

Usvojiti odgovarajuće zakone, administrativne i druge mjere za ostvarivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda svih osoba sa invaliditetom, bez diskriminacije temeljem invaliditeta.

Staviti izvan snage sve zakone, podzakonska akta i praksu diskriminiranja osoba sa invaliditetom, a posebice osoba sa invaliditetom koje su izložene višestrukom diskriminiranju: žena i djevojčica, djece, starijih osoba i etničkih manjina.

S ciljem eliminiranja diskriminacije temeljem invaliditeta, uvođenja socijalnog pristupa u pitanjima invaliditeta i primjene jedinstvenih kriterija za ocjenu stupnja invaliditeta i preostalih sposobnosti:

Razviti jedinstveni institucionalni model za ocjenu stupnja invalidnosti i preostale sposobnosti za sve osobe sa invaliditetom bez obzira na uzrast i uzrok nastanka invaliditeta, koji bi imao jedinstvene kriterije i proceduru baziranu na Međunarodnoj klasifikaciji funkcioniranja Svjetske zdravstvene organizacije.

S ciljem garantiranja ljudskog dostojanstva i socijalne sigurnosti osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji, te ublažavanja negativnih posljedica koje nastaju zbog invalidnosti:

Razviti sustav socijalne sigurnosti dostupan svim osobama sa invaliditetom, koji garantira potrebne oblike podrške i stimulira korištenje preostalih radnih i drugih sposobnosti osoba sa invaliditetom, a koji ih ne isključuje i ne diskriminira.

Provesti reformu mirovinsko-invalidskog osiguranja koje će uključiti prava osoba sa invaliditetom i temeljem invalidnosti.

Osigurati da troškovi koji nastaju zbog invaliditeta ne opterećuju osobe sa invaliditetom niti njihove obitelji i staratelje.

Razvijati sustav mješovitih i multidisciplinarnih socijalnih usluga u lokalnim zajednicama, primjerenih specifičnim potrebama osoba sa invaliditetom, vodeći računa o starosnoj dobi i spolu.

Stvarati uvjete za deinstitutionaliziranje sustava podrške osobama sa invaliditetom kroz službe za podršku u lokalnim zajednicama.

Osigurati osobama sa invaliditetom ostvarivanje posebnih prava u okviru socijalne skrbi samo onda kada se ta prava odnose specifično na invalidnost, a sva ostala prava iz socijalne skrbi mogu ostvarivati na način i na mjestima gdje ih ostvaruju i ostali građani.

Omogućiti osobama sa invaliditetom sudjelovanje u svim procesima planiranja socijalne politike, te razvijanju i praćenju realiziranja programa socijalne skrbi.

Omogućiti osobama sa invaliditetom, bez obzira na spol i starosnu dob, dostupne i pristupačne službe za podršku u organizacijskom, arhitektonskom, informativnom i programskom smislu.

Razvijati službe u lokalnim zajednicama uz primjenu individualiziranih planova, koji potiču aktivizam i podržavaju neovisnost i samostalnost osoba sa invaliditetom na svim poljima, uključujući i samostalan život.

Raditi na osiguravanju uvjeta u kojima same osobe sa invaliditetom vrše izbor vrsta i načina pružanja usluga, kao i pružatelja usluga.

Omogućiti osobama sa invaliditetom pristup i korištenje službi za građanstvo pod jednakim uvjetima.

S ciljem ostvarenja najvišeg mogućeg standarda zdravlja bez diskriminiranja temeljem invalidnosti:

Omogućiti svim osobama sa teškim i višestrukim invaliditetom posjedovanje prava na zdravstveno osiguranje i zdravstvenu skrb bez diskriminiranja temeljem invalidnosti.

Poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi se osigurao pristup zdravstvenim uslugama i medicinskoj rehabilitaciji svim skupinama osoba sa invaliditetom, posebice osobama sa višestrukim invaliditetom, ženama i djevojčicama, djeci i starijim osobama.

Razvijati različite oblike medicinske rehabilitacije pristupačne svim osobama sa invaliditetom.

Razvijati različite programe i mjere kojim će se poticati rad na preveniranju invalidnosti.

S ciljem garantiranja jednakih mogućnosti, korištenja preostalih sposobnosti i višeg stupnja uključivanja u društvenu zajednicu:

Osigurati osobama sa invaliditetom pravo na besplatna, individualno prilagođena pomagala, koja na bilo koji način nadomještavaju ili zamjenjuju izgubljene ili oštećene dijelove tijela, organe i čula, i omogućuju potpunu ili maksimalno moguću samostalnost u obavljanju svakodnevnih životnih i radnih aktivnosti.

S ciljem stvaranja jednakih uvjeta i pristupačnog okruženja za potpuno uključenje osoba sa invaliditetom u procese obrazovanja:

Svim osobama sa invaliditetom osigurati pravo na obrazovanje i cjeloživotno učenje s posebnom pozornošću na gender pristup.

Osigurati inkluzivni sustav obrazovanja na svim razinama, omogućujući alternativno školovanje u specijalnim ustanovama prema potrebama i u najboljem interesu djece i opredjeljenju roditelja.

Razvijati programe životnih vještina koje su osobama sa invaliditetom nužne kako bi olakšale njihovo puno i jednako sudjelovanje u obrazovanju i društvu.

Razvijati programe dodatnog obrazovanja nastavnog osoblja, uključujući obrazovanje i angažman nastavnika koji su i sami osobe sa invaliditetom.

Razvijati programe pristupačnosti, pomagala i literaturu u dostupnim tehnikama (Brajevo pismo, znakovni jezik, zvučna tehnika, tisak sa uvećanim slovima, prilagođen sadržaj) za sve razine obrazovanja, te tumače znakovnoga jezika, drugih neverbalnih oblika komuniciranja, kao i druge oblike podrške za obrazovanje osoba sa invaliditetom.

S ciljem osposobljavanja za korištenje preostalih sposobnosti, uspješnog sudjelovanja na tržištu rada, upošljavanja i smanjenja siromaštva:

Raditi na osiguravanju uvjeta u kojima osobe sa invaliditetom kroz različite oblike habilitacije i rehabilitacije mogu postići maksimalnu samostalnost, iskoristiti potpune fizičke, mentalne, socijalne i profesionalne kapacitete, te se potpuno uključiti i sudjelovati u svim aspektima života.

Razvijati programe profesionalnog osposobljavanja, upošljavanja i usavršavanja, uz omogućavanje pristupa programima cjeloživotnog učenja osobama sa invaliditetom.

Raditi na osiguravanju prava na rad osobama sa invaliditetom kroz sve oblike upošljavanja, uz sprečavanje diskriminacije temeljem invaliditeta.

Raditi na osiguravanju uvođenja obvezne kvote i drugih stimulativnih mjera za upošljavanje osoba sa invaliditetom.

Ohrabrivati upošljavanje osoba sa invaliditetom na tržištu rada. Za one koji nisu u mogućnosti zaposliti se na tržištu rada omogućiti upošljavanje pod posebnim uvjetima. Poticati i pomagati osnivanje i razvoj posebnih

poduzeća za upošljavanje osoba sa invaliditetom, pružajući financijsku i stručnu pomoć, te administrativne i druge pogodnosti za njihov učinkovit rad i poslovanje.

Razvijati programe adaptiranja i opremanja radnih mjesta i prilagodbu radne sredine osobama sa invaliditetom.

S ciljem integriranja i podrške uključivanja osoba sa invaliditetom u glavne ekonomske tijekove društva:

Raditi na stvaranju uvjeta za sudjelovanje osoba sa invaliditetom u procesu razvijanja ekonomske politike.

Uključiti pitanja invalidnosti u makroekonomsku politiku: fiskalnu, carinsku i monetarnu politiku, politiku upravljanja kamatnim stopama i politiku raspodjele javne potrošnje.

Raditi na razvijanju uvjeta za usmjeravanje sredstava iz javnih proračuna, fondova i drugih izvora za podršku osobama sa invaliditetom, njihovim organizacijama i gospodarskim društvima za upošljavanje osoba sa invaliditetom.

S ciljem razvoja struktura i kapaciteta za oblast invalidnosti državnih institucija i organizacija osoba sa invaliditetom, kao i uključivanja invalidnosti u glavne tijekove društva, programe i mjere vladinog i nevladinog sektora:

Raditi na razvijanju strukture i kapaciteta za oblast invalidnosti i uključiti pitanje invalidnosti kao pitanje poštivanja i ostvarivanja ljudskih prava u okviru svih institucija vlasti, a u sektorima kao što su obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo i upošljavanje razvijati prilagođene programe za osobe sa invaliditetom.

Raditi na stvaranju pravnih, materijalnih, financijskih i drugih pretpostavki za formiranje, razvijanje i rad organizacija osoba sa invaliditetom u svim sredinama.

Poduzeti mjere s ciljem podrške organiziranju žena sa invaliditetom i njihovom uključivanju u rad organizacija osoba sa invaliditetom.

Razvijati kriterije po kojima će se osigurati financiranje rada organizacija osoba sa invaliditetom, kao i kriterije za praćenje uspješnosti rada organizacija kako bi se podrška pružala sukladno ostvarenim rezultatima.

Prihvatiti organizacije osoba sa invaliditetom kao partnere i priznati im savjetodavnu ulogu prilikom pripremanja prijedloga zakona, administrativnih i drugih mjera iz oblasti invalidnosti, kao i praćenja i evaluacije njihove primjene.

Raditi na osiguravanju kontinuiranog educiranja i senzibiliziranju svih aktera u državi koji se u svome radu susreću sa pitanjima od interesa za osobe sa invaliditetom.

Raditi na osiguravanju kontinuiranog educiranja osoba sa invaliditetom za lobiranje i sudjelovanje u kreiranju politike, strategije, programa i akcija.

S ciljem promjene odnosa zajednice, razbijanja stereotipa i eliminiranja predrasuda o osobama sa invaliditetom, jačanja ljudskog dostojanstva i samopouzdanja osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji:

Raditi na osiguravanju kontinuiranog podizanja svijesti o pravima, sposobnostima i mogućim doprinosima osoba sa invaliditetom u svim oblastima života i rada, uključujući njihove obitelji, a vodeći računa o starosnoj dobi i spolu.

Različitim mjerama raditi na osiguravanju uporabe znakovnoga jezika i Brajevoga pisma, te dodatnih službi pomoći u svim oblicima komuniciranja.

Raditi na osiguravanju osobama sa invaliditetom informacija namijenjenih široj javnosti, u pristupačnom obliku, na vrijeme i bez dodatnih troškova.

Raditi na osiguravanju mehanizama za dostavu pravodobnih informacija osobama sa invaliditetom, roditeljima i starateljima, s ciljem adekvatnog tretmana djece i odraslih osoba sa invaliditetom.

S ciljem ostvarivanja svih ljudskih prava osoba sa invaliditetom i uklanjanja svih barijera za njihovo puno uključivanje u društvene tijekove:

Kontinuirano raditi u svim javnim ustanovama na osiguranju pristupačnosti, uklanjanju arhitektonskih i drugih barijera i uvođenju elemenata informacijske i druge podrške za gluhe i nagluhe, slijepce i slabovide, te osobe sa mentalnim i intelektualnim poteškoćama.

Omogućiti dostupnim rješavanje stambenoga pitanja osobama sa invaliditetom kroz kupnju stanova pod povoljnijim uvjetima, programe socijalnog stanovanja i adekvatno adaptiranje postojećega stana.

Različitim mjerama poticati osobe sa invaliditetom na samostalan život, uključujući podršku za osnivanje obitelji, reproduktivno zdravlje i bračni život, pravo na roditeljstvo i odgoj djece.

S ciljem ostvarivanja ljudskoga dostojanstva, osobnoga integriteta, društvenog, intimnog i obiteljskog života:

Raditi na stvaranju uvjeta u kojima će osobe sa invaliditetom imati osmišljen život u obitelji, u kojima će se poštovati i uvažavati njihove želje i potrebe, pospješivati mogućnosti za uključivanjem i pružanjem doprinosa u zajednici.

Stimulirati puni osobni integritet osoba sa invaliditetom u društvu i zadovoljenje intimnoga i obiteljskoga života u prirodnom okruženju.

Omogućiti osobama sa invaliditetom zadovoljavanje kulturnih i umjetničkih potreba na pristupačan način, te poticati specifično stvaralaštvo osoba sa invaliditetom u kulturnom, umjetničkom i intelektualnom radu.

Raditi na omogućavanju pristupa i korištenja kulturno-umjetničkih dobara osobama sa oštećenim vidom u odgovarajućim tehnikama (Brajevo pismo, audio tehnika ili tisak sa uvećanim slovima).

Raditi na omogućavanju zadovoljavanja vjerskih potreba osoba sa invaliditetom na njima pristupačan način. Poticati vjerske ustanove na suradnju sa organizacijama osoba sa invaliditetom kako bi se vjerske aktivnosti učinile pristupačnijim osobama sa invaliditetom.

Raditi na omogućavanju jednakih prava i mogućnosti za osobe sa invaliditetom u bavljenju sportskim i rekreativnim aktivnostima. Poticati sportske organizacije na stvaranje mogućnosti sudjelovanja osoba sa invaliditetom u sportskim i rekreativnim aktivnostima, osobito kod djece i žena sa invaliditetom.

S ciljem ostvarivanja jednakopravnosti spolova u svim sferama javnoga i privatnoga života osoba sa invaliditetom:

Poduzeti mjere kojim će se podržavati i stimulirati jednakopravno sudjelovanje žena i muškaraca sa invaliditetom u strukturama vlasti, procesima donošenja odluka i pokretu osoba sa invaliditetom.

S ciljem stvaranja uvjeta za realiziranje, praćenje i evaluaciju Politike u oblasti invalidnosti:

Raditi na osiguravanju uključivanja podataka o osobama sa invaliditetom u sve procese prikupljanja i obrade podataka sukladno međunarodnim standardima.

Planirati stalna i povremena istraživanja u oblasti invalidnosti kao i o rodnoj jednakopravnosti u populaciji osoba sa invaliditetom. Uključiti osobe sa invaliditetom u prikupljanje, planiranje i širenje ovih podataka.

Osnovati neovisna tijela koja će pratiti realiziranje ove Politike, u koje će biti uključeni predstavnici institucija vlasti i osobe sa invaliditetom.

Osigurati da se na temelju ove Politike izrade strategije i akcijski planovi na svim razinama, praćeni odgovarajućim proračunskim sredstvima za njihovu pripremu i implementiranje.